

ГЕНЕЗИС ТЕОРЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ КАТЕГОРІЇ «КАПІТАЛ»

кандидат економічних наук, доцент, Корж Н. В.

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ, Україна, Вінниця

В статті досліджується процес виникнення і розвиток концептуальних підходів до категорії «капітал». Проведено ретроспективний аналіз поглядів науковців на сутність категорії «капітал»; узагальнено результати проведеного аналізу; визначено найбільш прийнятне тлумачення сутності категорії «капітал» в розрізі виробничих відносин.

Ключові слова: капітал, теорія трьох факторів виробництва, прибавочна вартість, теорія «продуктивності капіталу», «граничної корисності», капітал як частина багатства

к. е. н., Корж Н. В. Генезис теоретических подходов к определению категории «капитал» / Винницкий торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета, Украина, Винница

В статье исследуется процесс возникновения и развитие концептуальных подходов к категории "капитал". Проведен ретроспективный анализ взглядов ученых на сущность категории "капитал"; обобщены результаты проведенного анализа; определено наиболее приемлемое толкование сущности категории "капитал" в разрезе производственных отношений.

Ключевые слова: капитал, теория трех факторов производства, прибавочная стоимость, теория "производительности капитала", "предельной полезности", капитал как часть богатства

Ph. D. in Economics, Korzh N. V. Genesis of the theoretical going near determination of category "capital"/ Vinnytsia trade and economic institute the Kyiv national trade and economic university, Ukraine, Vinnitsia

In the article the process of origin and development of the conceptual going are investigated near a category "capital". The retrospective analysis of looks of scientists is

conducted on essence of category "capital"; the results of the conducted analysis are generalized; the most acceptable interpretation of essence of category is certain "capital" in the cut of productive relations.

Keywords: capital, theory of three factors of production, прибавочна cost, theory of the "productivity of capital", "marginal utility", capital as part of riches

Вступ.

В економічній літературі викладено багато теоретичних і методологічних підходів до визначення категорії капіталу, який відіграє певну роль у формуванні корпоративних відносин. Проте в результаті розвитку економічної системи й постійного ускладнення внутрішньогосподарських зв'язків поняття і значення категорії капіталу трансформується і доповнюється, через що ведеться дискусія серед науковців.

Метою статті є систематизація й узагальнення поглядів представників економічних шкіл стосовно природи капіталу та дослідження змісту економічної категорії «капітал» в розрізі виробничих відносин

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у роз'яснення змісту категорії капіталу внесли такі вчені, як К. Маркс (Marx K.), Д.Ріккардо (Ricardo D.), А. Сміт (Smith A.), І. Фішер (Fisher I.), Дж. Хікс (Hicks J.), Ж-Б. Сей (Say J-B.), К. Менгер (Menger C.), Е. Бем-Баверк (Böhm-Bawerk E.), Ф. Візер (Wiese F.), А. Маршалл (Marshall A.), Дж. Кларк (J.Clark), Дж. Шумпетер (Schumpeter J.) та ін., але враховуючи сучасні тенденції економіки, дане питання залишається актуальним

Виклад основного матеріалу. Провідна роль категорії «капітал» підкреслюється самим змістовним значенням цього поняття, що походить від латинського слова “capitalis”, [1] і означає головний, основний, ґрунтовний, дуже важливий.

Дослідженням сутності капіталу приділяли значну увагу теоретики в усі часи.

Капітал - це основна домінанта функціонування та розвитку економічної системи. Капітал трактують як складну, багатоаспектну категорію, еволюція якої відображає історичний процес розвитку суспільства, його продуктивних сил і

виробничих відносин, прав власності, динаміки та структури товарного виробництва і споживання. Таким чином, тлумачення сутності капіталу, яке відповідає вимогам часу, формує основу ефективного управління ним.

Категорія «капітал» (лат. *capitalis* – основний) являється одною з фундаментальних категорій економічної науки, пізнання сутності якої починається з часів Давньої Греції. Перша спроба до тлумачення даної категорії була зроблена Аристотелем, шляхом введення терміну «хрематистика», який походить від слова «*chrèmata*» – майно, багатство та під яким розумілося «мистецтво» забезпечувати достаток або діяльність, яка спрямовувалась на накопичення.

До наукового середовища категорія «капітал» увійшла поступово, тлумачення його сутності змінювалася й уточнювалася протягом сторіч (табл.1).

Таблиця 1

Генезис розвитку категорії «капітал» як виробничих відносин

Початок розвитку	Школа, яка визначала основні положення капіталу	Об'єкт дослідження	Сутність основних положень
1867	К. Маркс	Капітал, прибавочна вартість	Капітал у К. Маркса – це відношення, рух, процес кругообігу, який проходить різні стадії і має три форми. Капітал – не має вигляд речі, це визначене, суспільне, яке належить до визначеної історичної формації суспільства, виробниче відношення, яке представлене у вигляді речі і надає цій речі специфічний суспільний характер. Капітал – це вартість, яка створює прибавочну вартість, або самозростаюча вартість. Процес обігу являє собою обмін еквівалентами, тобто однакових вартостей. При цьому змінюється не вартість, а лише форма вартості: товарна форма перетворюється в грошову і навпаки.
1900	Австрійська школа К. Менгер, Е. Бем-Баверк, Ф. Візер	Теорія «продуктивності капіталу», «граничної корисності»	Наукова теорія «продуктивності капіталу», яка розглядає прибуток капіталіста як плату за участь капіталу у виробництві продуктів. Джерело прибутку і відсотка розглядається у властивій людині схильності вище цінувати теперішні блага в порівнянні з майбутніми. До перших відносяться готові речі

			споживання, до других — фактори виробництва: засоби виробництва і працю. А. ш. заперечувала соціально-історичну суть економічних категорій, говорячи, що корінь мінової вартості, ціни, заробітної плати, прибутку, ренти криється в психології ізольованого «господарського суб'єкта».
1950	А. Маршалл, Дж.Б. Кларк, Л. Вальрас, І. Фішер та ін..	Капітал як частина багатства	Капітал розглядається як частина багатства, яка спрямовується на отримання доходу у формі справи, або більш широко на придбання шляхом торгівельно-промислової діяльності. Такий капітал складається із зовнішніх благ, які людина використовує в своєму підприємстві або зберігає їх з метою продажу за гроші, або використовуючи їх для виробництва продукції, яку планує продати за гроші, тобто це сукупність засобів виробництва або грошова сума, яка використовується в різних галузях з метою отримання доходу.

До теперішнього часу в світовій економічній науці відсутнє єдине трактування категорії капітал. Категорія «капітал» (від нем. «kapital», франц. «capital») дослівно в перекладі означає майно, від лат. capitalis означає головний, основний. До виходу в світ праці К. Маркса «Капітал» господарювало розуміння капіталу як нагромадженого запасу знарядь, сировини, майна, засобів існування, грошей.

А. Сміт невірно трактував капітал як запаси, що нагромаджені для подальшого виробництва. Але вже А. Сміт розглядав своєрідність капіталістичного способу виробництва з погляду його сутності і з точки зору закономірностей використання ресурсів, і до капіталу відносив лише ту частину запасів, що призначена для подальшого виробництва і приносить дохід. В подальшому А. Сміт здійснює економічний і технічний аналіз капіталу і розглядає основний і оборотний капітал, його різні сфери застосування і норми нагромадження, позиковий капітал і позиковий процент.

Д. Рікардо також зводив капітал до сукупності засобів виробництва, але він вважав капіталом всю нагромаджену працю. Він вважав, що не сам капітал створює вартість товару, вона лише переноситься цілком або частинами на новий створений товар. Разом із цим затрати праці і затрати капіталу визначають вартість капіталу.

Жан-Батист Сей висунув теорію трьох факторів виробництва, сутність якої зводиться до того, що у виробництві беруть участь три фактори: земля капітал і праця і ці фактори в однаковій ступені беруть участь у створенні капіталу. Трьом факторам виробництва відповідають три види доходу: рента, прибуток і заробітна плата. Таким чином відбувся зсув в економічній свідомості щодо розуміння поняття капіталу, коли поряд із засобами виробництва і майном в якості невід'ємної частини капіталу розглядається праця.

К. Маркс в капіталі розглядає визначену історичну епоху, спосіб виробництва, де в специфічній формах використовуються всі ресурси і фактори, що маються в наявності. Капітал у К. Маркса – це відношення, рух, процес кругообігу, який проходить різні стадії і має три форми.

Капітал – не має вигляд речі, це визначене, суспільне, яке належить до визначеної історичної формації суспільства, виробниче відношення, яке представлене у вигляді речі і надає цій речі специфічний суспільний характер. [1]

Розглядаючи питання про подібні і відмінні риси між формулою простого товарного відтворення і загальною формулою капіталу, потрібно відмітити, що спільне між ними полягає в тому, що обидва кругообігу розпадаються на одні й ті ж протилежні фази: $T - G$, продаж і $G - T$, покупка. В кожній з цих фаз протистоять один одному ті самі два елементи – товар і гроші, вартість в товарній формі і вартість у грошовій формі. В кожній з них протистоять один одному дві особи: покупець і продавець. Товарний оборот і оборот капіталу – це сукупність актів продажу і покупки, тому перетворення товарної форми вартості у грошову і навпаки є життєвою необхідністю. Без цього перетворення не може здійснюватись ні товарний обіг, ні обіг капіталу. Подібність цих формул свідчить про те, що товарний обіг і обіг капіталу здійснюються в повній відповідності за об'єктивними законами товарного виробництва, і, у першу чергу, у відповідності із законом вартості. Різниця між цими двома формулами говорить про зворотну послідовність тих самих фаз обігу.

При простому товарному обігу товар утворює не тільки вихідний, але й кінцевий пункт кругообігу. Посередником в товарному обігу виступають гроші.

При обігу капіталу вихідним і кінцевим пунктом виступає не товар, а гроші. Посередником в цьому обігу виступає товар.

Рухомим мотивом простого товарного обігу є споживча вартість, споживання, рухомим мотивом обігу капіталу є не споживча вартість товару, не споживання, а сама вартість, нажива.

В результаті руху грошей як капіталу створюється сума більше тієї, яка була первісно авансована. Тому повна форма капіталу приймає вигляд: $G - T - G'$, де $G' = G + g$, тобто первісна сума грошей плюс деяке приращення. Цей надлишок над первісною вартістю К. Маркс називає прибавочною вартістю.

Однак тут виникають два протиріччя. В сфері обігу відбувається тільки зміна форм вартості, обмінюються еквіваленти. В результаті руху грошей як капіталу, виникає вартість більша, ніж первісно авансована. Обмінюються еквіваленти, але кінцеві пункти руху грошей як капіталу кількісно не співпадають. Це одне протиріччя загальної формули руху капіталу. При цьому створюється видимість, що прояв прибавочної вартості вступає у протиріччя із законами товарного виробництва і перш за все закону вартості.

Капітал – це вартість, яка створює прибавочну вартість, або самозростаюча вартість. Процес обігу являє собою обмін еквівалентами, тобто однакових вартостей. При цьому змінюється не вартість, а лише форма вартості: товарна форма перетворюється в грошову і навпаки. Відхилення цін від вартості в процесі обміну взаємно погашаються.

На ринку існує товар, споживча вартість якого має оригінальну властивість бути джерелом вартості – це робоча сила.

Представники австрійської школи виводять капітал із суб'єктивно-психологічних оцінок благ, які споживаються в теперішній час, які будуть споживатись у майбутньому і господарських. Таким чином, в теорії капіталу австрійської школи на перший план висувають час. Час при цьому відіграє вирішальну роль у зниженні суб'єктивних оцінок майбутніх благ, які компенсуються до теперішнього часу нормою прибутку і процента.

Різні підходи до трактування поняття капіталу обумовлені різними видами і об'єктами інвестування і обґрунтуванням розподілу доходу між учасниками

господарського процесу. Сприятливе середовище для бізнесу дозволяє підвищити ефективність, а в розподілі доходів відчувається все більше справедливості. Таким чином, підприємницький фактор, або організація виробництва стають факторами, які сильно впливають на ефективність використовуваних ресурсів.

К. Маркс показав, що уречевлений і особистісний фактори виробництва відіграють зовсім різну роль в процесі створення і збільшення вартості.

В процесі праці засоби праці не створюють ніякої вартості. Їх вартість зберігається і переноситься працею на новий продукт. Тому ту частину капіталу, яка перетворюється в засоби виробництва, Маркс називає постійним капіталом. Постійний капітал бере участь у процесі праці своїм речовим змістом і виступає фактором виробництва, але не бере участі в процесі збільшення вартості і у створенні прибавочної вартості.

Інша частина капіталу, а саме та, яка залучається на придбання робочої сили, змінює свою вартість у процесі виробництва. Він збільшує первісну вартість, тобто не тільки відтворює власну вартість, а й створює надлишок вартості, тобто додаткову вартість. Споживання робочої сили в процесі виробництва продовжується за ті межі, в яких відтворюється вартість робочої сили. В результаті чого створюється додана вартість. Відповідно, та частина капіталу, яку капіталіст авансує на покупку робочої сили, в процесі виробництва змінює свою величину, вона постійно зростає. Тому К.Маркс називає цю частину капіталу змінним капіталом. Змінний капітал у процесі виробництва набуває форми робочої сили. Робоча сила створює своєю працею споживчу вартість, зберігає вартість спожитих засобів виробництва, переносить їх на продукт у вигляді частини його вартості. Абстрактною працею до вартості спожитих засобів виробництва приєднується нова вартість. Поділ капіталу на постійний і змінний потрібно розглядати в двох аспектах. По-перше, в процесі виробництва перший не змінює своєї вартості, а другий змінює її. По-друге, засоби виробництва і робоча сила виступають основою історичної формації суспільства, мають різне виробниче відношення з погляду власності.

Таким чином, поділ капіталу на постійний і змінний пов'язаний з їх різною роллю в утворенні вартості і доданої вартості.

Потрібно відмітити, що вартість засобів виробництва переноситься на продукт лише в результаті прикладання до них живої праці. Робочі створюють нову вартість і переносять на продукт вартість засобів виробництва. Цей подвійний результат, який досягається в один і той же час, пояснюється подвійною природою праці. К. Маркс показав, що конкретна праця робочого переносить вартість спожитих засобів виробництва на створюваний продукт, а абстрактна праця – створює нову вартість. Звідки і виникає подвійний результат праці.

Потрібно підкреслити, що поділ капіталу на постійний і змінний, який вперше був даний К. Марксом, має велике значення. Такий поділ виявляє, що додана вартість створюється не всім капіталом, а тільки її змінною частиною. Категорії постійний і змінний капітал виражають відношення капіталістичного способу виробництва. Вони показують, що тільки робоча сила створює додану вартість.

К. Маркс розкривав сутність капіталу на основі положень про прибавочну вартість. Він вважав, що капітал як економічна категорія являє собою вартість, яка приносить власнику прибавочну вартість або самозростаючу вартість [2].

Норма прибавочної вартості (m^1) являє собою відношення прибавочної вартості до змінного капіталу і виражається у відсотках:

$$m^1 = \frac{m}{v} \cdot 100.$$

m – прибавочна вартість; v – змінний капітал.

Потрібно відмітити, що з розвитком суспільства норма і маса прибавочної вартості зростають.

А. Маршал визначає капітал людини як частину багатства, яку він виділяє на отримання доходу у формі справи, або більш широко на придбання шляхом торгівельно-промислової діяльності. Такий капітал можна визначити як такий, який складається із зовнішніх благ, які людина використовує в своєму підприємстві або зберігає їх з метою продажу за гроші, або використовуючи їх для виробництва продукції, яку планує продати за гроші [3]. Таке розуміння категорії капітал є в роботах Б. Кларка, Л. Вальраса, І. Фішера і інших.

Й.Шумпетер стверджував, що капітал – це важіль, який дозволяє підприємцю отримувати у своє повне розпорядження необхідні йому конкретні блага, а саме засоби, які дозволяють підприємцю використовувати ці блага для досягнення нових цілей, а також орієнтувати виробництво в новому напрямленні [4]. Таким чином, Й. Шумпетер характеризував капітал як головний елемент виробництва.

Дж.Хікс розглядав капітал як сукупність засобів виробництва або грошову суму, яка використовується в різних галузях з метою отримання доходу [5].

Із цього випливає, що капітал – це будь-який запас благ який може нагромаджуватись протягом достатньо тривалого періоду, приносячи при цьому дохід [6].

Висновки. Таким чином, в економічній теорії сформувалися такі підходи до визначення сутності капіталу:

1. Предметно-функціональний підхід. Згідно з яким капітал ототожнюється з накопиченою працею, тобто всім тим, що використовується у виробництві, з метою виготовлення реалізованої продукції і отримання прибутку.

2. Монетаристський (грошовий) підхід. Згідно якого капітал розглядається як фінансовий ресурс, що приносить дохід його власникові у вигляді відсотків. Прихильники монетаристської концепції виходять з того, що капітал - це гроші або їх замінники - кредитні гроші, які пов'язані з отриманням доходу.

3. Соціально-економічний підхід. Згідно з яким, капітал розглядається як економічна категорія, як специфічні суспільні відносини, що виникають за певних історичних умов.

Розвиток економічних відносин сприяє появі нових видів капіталу, зокрема, корпоративного, та еволюції підходів до його трактування.

Література.

1. К . Маркс и Ф. Энгельс Соч., т 25, ч. II. - Москва: Политиздат, 1962. - 380-381 с.
2. Маркс К., Энгельс Ф. Соч. 2-е изд. Т. 24. - Москва: Политиздат, 1961.- С. 54
3. Schumpeter J., *The Theory of Economic Development.* / Transl. from German by V. S. Avtonomov. Ed. by A. C. Mikhailovsky. – M.: Progress Publishers, 1982. – P. 231

4. Schumpeter J., *The Theory of Economic Development*. / Transl. from German by V. S. Avtonomov. Ed. by A. C. Mikhailovsky. – M.: Progress Publishers, 1982. – P. 231
5. Hicks J. *Value and Capital: Transl. from English* / Ed. by R. M. Ektov. – M., 1993. – P. 413–429
6. Бем-Баверк Е. *Основы теории ценности хозяйственных благ*. – М.; СПб., 1903. – С. 192.
7. Добрынин А. И., Дятлов С. А., Чернова Е. Д. *Человеческий ресурс в переходной экономике: образование, оценка, эффективность*. – Спб.: 1999.- С.236

References:

1. К . Marks i F.Engels Soch., t 25, ch. II. - Moskva: Politizdat, 1962. - 380-381 s.
2. Marks K., Engels F. Soch. 2-e izd. T. 24. - Moskva: Politizdat, 1961. - – S. 54
3. Schumpeter J., *The Theory of Economic Development*. / Transl. from German by V. S. Avtonomov. Ed. by A. C. Mikhailovsky. – M.: Progress Publishers, 1982. – P. 231
4. Schumpeter J., *The Theory of Economic Development*. / Transl. from German by V. S. Avtonomov. Ed. by A. C. Mikhailovsky. – M.: Progress Publishers, 1982. – P. 231
5. Hicks J. *Value and Capital: Transl. from English* / Ed. by R. M. Ektov. – M., 1993. – P. 413–429
6. Bem-Baverk Ye. *Osnovy teorii tsennosti khozyaystvennykh blag*. – M.; SPb., 1903. – S. 192.
7. Dobrynin A. I., Dyatlov S. A., Tsyrenova E. D. *Human capital in the transitive economics: formation, evaluation, efficiency*. – SPb.: Nauka, 1999. – P.236